

litykami dbającymi o interesy. Referat ten cieszył się szczególnym zainteresowaniem podczas dyskusji, kiedy pytano m.in. o powód zainteresowania zakonu pozyskaniem ziem w Polsce oraz o możliwe działania Sagramoso w czasie rewolucji francuskiej.

Końcowym akcentem obrad „Ordines Militares” było podsumowanie Johannes A. Mola (Leeuwarden/Leiden) i Klauza Militzera (Köln). Podkreślone zostało, że w każdym z analizowanych zakonów rycerskich uwydatniały się dwie tendencje: sekularyzacja oraz dążenie do reformy jako odnowy „prawdziwego ducha”. Sekularyzacja jednak następowała zwykle po nieudanej odnowie i głównie była rezultatem nielicznych załóg konwentów. Każda reforma natomiast zakładała powrót do pierwotnych celów i reguły. Niewłaściwe jest jednak postrzeganie dążenia do odnowy duchowej jako celu zakonów: jak zauważył Johannes Mol, to nie idealne życie, lecz polityczne, militarne i gospodarcze kwestie stanowiły przedmiot troski i cel reformatorów. W takim ujęciu duchowa odnowa zakonów stanowiła zaledwie środek do osiągnięcia trwałych celów politycznych.

Dnia 26 września uczestnicy „Ordines Militares”, „Forum Młodych Badaczy” oraz inni goście mieli możliwość wzięcia udziału w wycieczce do Strzelna, gdzie Adam Chęć zaprezentował historię i architekturę klasztorną, oraz do Gniezna.

Anna Marynowska (Toruń)

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2016.15>

TNT
SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„SPOŁECZEŃSTWO STAROPOLSKIE A ELITY”,
WARSZAWA, 7–8 XII 2015 ROKU

Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk im. Tadeusza Manteuffla w Warszawie oraz Redakcja „Społeczeństwa Staropolskiego” zorganizowały kolejną z cyklu konferencji poświęconych społeczeństwu dawnej Rzeczypospolitej. Wcześniejsze spotkania badaczy koncentrowały się na polityce, przestępczości, rodzinie i wojsku. Tym razem podjęto zagadnienia na temat staropolskich elit.

Zebranych naukowców z całego kraju powitał 7 grudnia prof. Andrzej Karpiński, redaktor naczelny „Społeczeństwa Staropolskiego”, który niemalże bez przerwy przez dwa dni prowadził obrady. Pierwszym z referentów był dr Leszek S. Zakrzewski (Warszawa), który przedstawił zagadnienie „Socjologia

elity staropolskiej”. Zaprezentował poglądy teoretyków zajmujących się elitami, zwracając szczególną uwagę na analizy Vilfreda Pareto, Gaetana Mosci, Roberta Michelsa oraz Czesława Znamierowskiego. Niewątpliwie był to znakomity wstęp do dwudniowych obrad, do którego zebrani niejednokrotnie powracali w dyskusjach nad poszczególnymi referatami. Pierwszym „historycznym” tekstem było wystąpienie o „Drogach awansu szlachty do senatu w państwie polsko-litewskim w XVI wieku” prof. Ewy Dubas-Urwanowicz. Badaczka wskazała na podobieństwa i różnice dróg awansu szlachty w Koronie i w Wielkim Księstwie. Kolejny referat – prof. Jolanty Choińskiej-Miki – pt. „Lokalne elity polityczne Korony (II poł. XVI – I poł. XVII w.). Problemy badawcze” poświęcony został zwłaszcza pojęciu „lokalność”. Prelegentka zwróciła także uwagę na potrzeby badań w tym zakresie: zarówno jednostkowe, jak i syntetyzujące. W referacie „Elita władzy – elita wpływów – elity uznania. Rywalizacja w kręgu elit magnackich jako czynnik zmiany systemu rządów i struktur władzy w Rzeczypospolitej czasów Wazów” prof. Urszula Augustyniak skupiła się na zagadnieniach terminologicznych, by następnie przeanalizować tematykę zawartą w drugiej części tytułu swego wystąpienia. Dodatkowo odniosła się do kontekstu ogólnoeuropejskiego. Po tych wystąpieniach nastąpiła żywa dyskusja.

Drugą część rozpoczął prof. Andrzej Rachuba, prezentując losy Pawła Jana Sapiehy (1610–1665) w ujęciu rodowym – przedstawiając zarówno jego przodków, jak i potomków. Głównym pytaniem referenta było to, czy życie bohatera było przypadkową karierą niewykształconego szlachcica, czy też była to zaplanowana kalkulacja. Kolejnym prelegentem był mgr Marek Kunicki-Goldfinger, który przeanalizował wpływ zagranicznych podróży na późniejszą karierę elit urzędniczych w XVII w. na podstawie losów Jana Sobieskiego oraz Władysława IV Wazy. Następne wystąpienie, zatytułowane „Wolnomularstwo w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej: wehikuł społecznej oraz narodowej asymilacji i integracji?”, zaprezentowane przez prof. Tadeusza Cegielskiego, zostało podzielone na kilka części. Początkowo referent omówił dzieje masonerii, wyróżniając poszczególne fazy jej rozwoju. Ponadto zwrócił uwagę na kobiety-masonki oraz przeanalizował szerszy kontekst społeczny łóż. Badacz wspomniał także o architekturze budynków łóż masońskich. Następnym referentem prezentującym wyniki swych badań był prof. Dariusz Rolnik. Przedstawił on karierę Leonarda Marcina Świeykowskiego, zastanawiając się, czy „awans od podsędka do wojewody był przypadkowy”, czy też w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego wykształciły się nowe zasady formowania się elit. Referent zwrócił uwagę na cechy osobowościowe bohatera swego wystąpienia, jego przedsiębiorczość i podkreślił, że nie była to jedyna postać mogąca się pochwalić podobną karierą urzędniczą. Dyskusja po

tej części była podobna do poprzedniej – żywa i wywołująca nowe postulaty badawcze. Padły w niej propozycje pojęć koniecznych do zdefiniowania, jak „elity komunikacji”, „elity pamięci”, „elity ekspertów”.

Po krótkiej przerwie zainicjowano ostatnią część pierwszego dnia obrad. Panel rozpoczął się wystąpieniem mgr. Emila Kalinowskiego na temat stosunku starosty tykocińskiego Łukasza Górnickiego do szlachty ziemi bielskiej. Kolejny referat przedstawili wspólnie dr Joanna Orzeł i mgr Łukasz Wróbel, prezentując Józefa Jerzego Hylzena jako przedstawiciela elity z Inflant Polskich. Po wystąpieniach skupiających się na pojedynczych postaciach powrócono do ujęć syntetyzujących. Dr hab. Dorota Werenda zaprezentowała hierarchów Cerkwii unickiej w Rzeczypospolitej XVII w. jako pośredników między kulturami. Transfer kulturowy z kultury kręgu łacińskiego do Kościoła unickiego zaznaczył się nie tylko w kwestiach religijno-obrzędowych (np. wprowadzenie roku jubileuszowego czy koronacja wizerunków maryjnych), lecz także m.in. w architekturze czy literaturze (dziełach historiograficznych). Ostatnim referentem pierwszego dnia obrad był dr Piotr Kroll, który przedstawił elity kozackie na Ukrainie w drugiej połowie XVII w. i ich wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa staropolskiego. Badacz podkreślił, że elity te były tworzone oddolnie i skupiały się głównie wokół Bohdana Chmielnickiego. Pierwszy dzień został zakończony dyskusją oraz kolacją.

Drugi dzień konferencji rozpoczął wątek kobiecy. Trzy pierwsze referaty skupiały się wokół płci pięknej. Dr Agnieszka Słaby zaprezentowała Annę Franciszkę z Gnińskich Zamoyską jako protektorkę, osobę, która silnie zaangażowała się w tworzenie własnego środowiska. Prof. Bożena Popiołek z kolei na podstawie kobiecej korespondencji czasów saskich wykazała m.in., że w więziach klientarnych to osoba patrona, a nie jego płeć była istotna, a kobiety często były pożądanymi protektorkami (także z powodu coraz częstszej samodzielności finansowej). Referat zatytułowany „Kobiety aktywne politycznie. Działaczki stronnictwa profrancuskiego około połowy XVIII wieku” zaprezentowała mgr Dorota Wiśniewska. Młoda badaczka skupiła swą uwagę na kilku postaciach kobiecych, które aktywnie włączyły się w zakulisowe działania polityczne. Związane z dworem hetmana Jana Klemensa Branickiego Katarzyna Kossakowska, Barbara Sanguszkowa, Zofia z Krasińskich Lubomirska czy Katarzyna z Zamojskich Mniszchowa okazywały się informatorkami, pośredniczkami, doradcami dyplomatów francuskich. W czasie dyskusji pojawiło się wiele pytań do referentek, m.in. o solidarność ówczesnych kobiet.

Kolejną część rozpoczęła dr Katarzyna Kuras, prezentując francuskie źródło *Les Polonais dont se peut servir utilement* z 1748 r. W dokumencie tym wymienione były osoby (według danych województw), które mogły być użyteczne w tym czasie dla opcji profrancuskiej. Badaczka jednak zwróciła uwa-

gę, że nie można jednoznacznie stwierdzić, że postaci te były zwolennikami Francuzów. Następny referent – dr hab. Leszek A. Wierzbicki – zaprezentował postaci marszałków Trybunału Koronnego z lat 1669–1696, zwracając jednocześnie uwagę na ubogą bazę źródłową. Z kolei dr Iwona Dacka-Górzyńska na przykładzie kazań pogrzebowych jako egzemplifikacji panegirycznych druków okolicznościowych przeanalizowała rolę heraldyki podczas ich tworzenia. Tematykę elit lokalnych podjął dr Igor Kraszewski, analizując postaci związane z kapitułą katedralną poznańską w XVI w. Badacz zastanawiał się, na ile było to środowisko otwarte, a na ile zamknięte.

Po ożywionej dyskusji przystąpiono do ostatniej części sesji. Rozpoczął ją dr Marcin Gadocha, prezentując miejskie elity polityczne we Lwowie w XVII w. Badacz skupił się na czynnikach elitotwórczych. Z kolei dr Maria Cieśla nakreśliła obraz przedstawicieli żydowskich elit ekonomicznych na dworach magnackich. Analizując losy braci Ickowiczów, zaprezentowała ich w nowym świetle, budujących własną sieć kontaktów i jednocześnie będących klientami Radziwiłłów. Do problematyki elit miejskich powróciła w swym wystąpieniu prof. Agnieszka Bartoszewicz, analizując kancelarię jako narzędzie działania polskich elit. Ostatnim z występujących był mgr Łukasz Truciński, który zaprezentował władze miejskie i sądowe w Grodzisku Wielkopolskim w czasach saskich. Referaty tej części wywołały spore ożywienie, m.in. w kwestii terminologicznej. Zastanawiano się, czy w miastach występowały elity polityczne, czy też nie były to raczej elity władzy.

Dwudniowe debaty, owocne, lecz trudne do zakończenia dyskusje udowodniły, że problem elit staropolskich jest wciąż aktualny. We wszystkich dyskusjach zwracano uwagę m.in. na znaczenie badań prozopograficznych, których wciąż brakuje. Ponadto dyskutowano na tematy terminologiczne i próby nakreślenia granic między np. elitą polityczną a elitą społeczną.

Joanna Orzeł (Łódź)